

„Nežné” zmeny v redakciách slovenských médií v období transformácie¹

Lucia Osvaldová

Abstract:

The paper seeks to document how the editors of the Slovak radio and Slovak television experienced a democratization process that changed not only the media system in Slovakia, but also the staffing of the media from the leading positions down to the editorial staff. The research focuses primarily on the part of the editorial staff responsible for producing news, as this part of the staff changed dramatically.

Keywords:

média – Slovenský rozhlas – Slovenská televízia – transformácia – nežná revolúcia – 1989

Československé média zohrali v transformačnom procese politického režimu, t.j. počas a po tzv. Nežnej revolúcie, nezameniteľnú úlohu. Táto štúdia sa zameriava najmä na revolučné udalosti a ich následky v Slovenskom rozhlase a Slovenskej televízii, ktoré sa vďaka politickým, ekonomickým a spoločenským zmenám transformovali zo štátom kontrolovaných médií na vysielateľov verejnej služby.² Zámerom práce je pochopiť zmeny v mediálnom prostredí nielen z právneho hľadiska, ale ozrejmiť aj zmeny v mediálnom systéme z pohľadu žurnalistov, ktorí vo vybraných médiách pracovali pred transformáciou, počas Nežnej revolúcie³ a aj následne v nových, demokratických podmienkach.

¹ Tento výskum je súčasťou projektu GAUK č. 505616 a podporený projektom SVV IKSŽ.

² Predkladaný text je rozšírením štúdie *The 1989 Revolution and Transformation in Slovak Public-Service Radio* publikovanej v odbornom periodiku *Media Studies*. Teoretická časť predkladaného textu je preto zostručnená, pre hlbšie pochopenie problematiky viď: HANÁK, Peter – OSVALDOVÁ, Lucia: *The 1989 Revolution and Transformation in Slovak Public-Service Radio*. In: *Media Studies* 1, 2017, s. 6–26.

³ Mnoho autorov, ktorí sa venujú transformačným procesom v strednej a východnej Európe po páde socialistických režimov sa zamýšľa, či tieto zmeny možno nazývať revolúciami, keďže nie vo všetkých krajinách došlo k násilnostiam, resp. v krajinách ako je Poľsko či Maďarsko sa o politických zmenách diskutovalo medzi disidentmi a politickou mocou ešte pred samotnou „revolúciou“ a aj po zmene vedenia štátu je v krajinách centrálnej a východnej Európy badať

Predkladaný výskum je súčasťou širšieho výskumu dizertačnej práce autorky, ktorý sa zakladá na spomienkach a pohľade ľudí, ktorí zmeny v spoločnosti nielen sledovali, ale sami boli súčasťou tohto transformačného procesu.

Štúdiá sa pomocou respondentov snaží pochopiť, ako sa médiá, ktoré viac než 40 rokov šířili totalitnú propagandu, chceli za pár mesiacov zmeniť na dôveryhodné, objektívne médiá, ktoré prinášajú nestranné spravodajstvo a namiesto politickej moci slúžia verejnosti. Ďalšou témou práce sú personálne zmeny v redakciách – prečo niektorí redaktori či editori, ktorí boli v socialistickom štáte členmi komunistickej strany, museli z redakcie odísť a iní mohli zostať? Kto rozhodoval, kto bude odídenny a kto ostane a na základe akých kritérií? Aj na tieto otázky sa text pokúša nájsť odpovede.

Pred revolúciou – normalizácia v redakciách

Slovenská televízia a aj Slovenský rozhlas patrili v Československom štáte pod československé médiá, teda boli zložkou Československého rozhlasu a Československej televízie. Ako oficiálne prostriedky masovej komunikácie tak boli pod kontrolou vládnucej strany, teda Komunistickej strany Československa (KSČ). Po tzv. Pražskej jari v roku 1968, po intervencii vojsk Varšavskej zmluvy na československom území, vylúčila vládna strana zo svojho vedenia reformistov, ktorí sa pokúšali o tzv. socializmus s ľudskou tvárou. „Doba odmäku“, ktorá sa na krátke obdobie dotkla aj novinárskej obce, sa po zavedení tzv. normalizácie skončila – KSČ musela zabezpečiť dohľad nad hromadnými informačnými prostriedkami – strana zakázala niekoľko periodík, zaviedla cenzúru a vyzývala aj na „autocenzúru“ novinárov. Inými slovami, spoločnosť, ktorá sa v 1968 snažila zreformovať komunistický režim, bola „normalizovaná“ do totalitného komunizmu.

O „povolených“ vedomostiach rozhodovali vedenie strany prostredníctvom vysokopostavených úradníkov. Tí denne určovali najdôležitejšie témy spravodajstva a stanovili pokyny pre šéfredaktorov, ako majú správy vyzerat'.⁴ Čo sa týka mediálneho systému, totalitný režim nasledoval sovietsky model – štát mal monopol na vysielanie, periodiká vychádzali iba na základe schválenia režimom, resp. jeho kontrolnými úradmi. Súkromné podnikanie v mediálnej oblasti nebolo dovolené. Ako uvádzajú súčasní odborníci na históriu médií Serafinová a Vatrál, médiá v období normalizácie boli chápané ako nástroj, resp. prostriedok masovej informovanosti a propagandy, ktoré slúžili socialistickej politickej elite.⁵

znaky continuity s bývalým režimom. Dilemu, či išlo alebo nešlo o revolúcie v pravom slova zmysle sa snažil vysvetliť napr. Colin Sparks v knihe *Communism, Capitalism and the Mass Media*, kde sa opiera o teóriu filozofa Alexa Callinicos, podľa ktorého v týchto prípadoch ide o tzv. politickú revolúciu. Termínu „revolúcia“ sa v prípade transformačného procesu v Európe koncom 80tych rokov 20. storočia nevyhýba.

4 KAPLAN, Karel: *The Communist Party in Power. A profile of Party Politics in Czechoslovakia*. London 1987, s. 161.

5 SERAFINOVÁ, Danuša – VATRÁL, Jozef: *Náčrt dejín slovenskej žurnalistiky*. Ružomberok 2005, s. 146.

Komunistická elita inštruovala editorov hlavných médií na týždennej báze – o tom, čo majú publikovať, resp. vysielat' a o čom sa informovat' nemá. V období tzv. Pražskej jari sa cenzúra v Československu na krátky čas zrušila (konkrétne 26. 6. 1968), po zavedení normalizačných pomerov v československej spoločnosti však bola nanovo fakticky zavedená (30. 8. 1968). Cenzúra tak bola bežnou novinárskou praxou, na ktorú dozerala spočiatku Ústredná publikačná správa, neskôr vznikli Český úrad pre tlač a informácie (ČÚTI) a Slovenský úrad pre tlač a informácie (SÚTI). V roku 1980 došlo k ustanoveniu Federálneho úradu pre tlač a informácie (FÚTI).

Ako bolo už naznačené vyššie, po intervencii vojsk Varšavskej zmluvy v roku 1968 štátne médiá, v našom prípade Slovenský rozhlas a Slovenská televízia, boli „očistené“ od reformne zmýšľajúcich redaktorov, editorov či iných zamestnancov. Po prelomovom období 1968 množstvo ľudí z Československa emigrovalo – medzi nimi bolo aj množstvo novinárov (napr. Ladislav Mňačko). V prípade Slovenského rozhlasu sú známe záznamy, že za hranice pred totalitným režimom ušlo v tom čase 37 zamestnancov.⁶ Podobná situácia bola aj v Slovenskej televízi – po príchode vojsk Varšavskej zmluvy boli obsadené televízne štúdiá a vysielanie prerušené. Televízia bola odsúdená ako prozápadná a antikomunistická, preto potrebovala zmenu – komunistickú ideológiu podľa historických prameňov RTVS (Rozhlasu a Televízie Slovenska) „preferovali divácky neúspešné, no režimu poplatné inscenácie historických udalostí politického významu“.⁷

Situácia v médiách sa začala meniť koncom 80. rokov, keď opäť prichádzalo „uvoľnenie pomerov“ – ľudia sa viac nebáli masového teroru, v Poľsku sa dostávalo k slovu hnutie Solidárnosť, Gorbačovova politika perestrojky či glasnosti. Dá sa povedať, že výraznejší zvrät politických a spoločenských pomerov odštartoval tzv. pád Berlínskeho múru.

Hoci k revolučným udalostiam v sovietskych satelitoch a ich transformačnom procese existuje množstvo odbornej literatúry, len málo z nich sa zaoberá aj zmenami v médiách a keď už, nepozerajú sa na revolučné nálady vo vnútri redakcií – Colin Sparks⁸ (1998) sa napríklad zameriava na transformačný proces mediálnej politiky a na to, či sa médiá novovzniknutých demokracií úplne vymanili ideológiu a pravidlám sovietskeho režimu, alebo sa v nich zachovala určitá kontinuita. Mediálne pokrytie revolučných dní mapuje vo svojich práci aj český mediálny analytik Milan Šmíd,⁹ ktorý sa predstavuje úlohu československých médií v transformačnom procese.

Plné námestia, no médiá zaostávali

S udalosťami 17. novembra 1989, resp. s tým, ako o demonštrácií vysielat', sa elektronické médiá pasovali niekoľko dní – v prvých dňoch tzv. Nežnej revolúcie boli naďalej pod kontrolou moci (objavovali sa informácie o protisocialistickej akcii, ktorej

6 JENČA, Imrich: *Rozhlasové vysielanie na Slovensku*. Trnava 2009, s. 135.

7 RTVS, História História STV, dostupné na: <https://www.rtvsv.org/o-rtvs/historia/historia-stv>, cit. 23.09.2018.

8 SPARKS, Colin: *Communism, Capitalism and Mass Media*. London 1998.

9 ŠMÍD, Milan: *Česká média a jejich role v procesu politické změny roku 1989*, dostupné na <http://www.louc.cz/pril01/listopad.pdf>, cit. 23.09.2018.

výsledkom bol vysoký počet zatknutých) – až 20. novembra 1989 začali médiá o revolučnom vývoji informovať, keď sa časť zamestnancov rozhlasu vzbúrila proti dezinformáciám.¹⁰ Prvé priame prenosy začala Československá televízia prinášať z Václavského námestia v Prahe od 22. novembra 1989 – prvý prenos však televízia nevysielala v hlavnom spravodajstve, ale v mládežníckom magazíne Kontakt na druhom programe ČST.¹¹ Na vzniknutú situáciu v Československu zareagovali napríklad aj zamestnanci slovenskej zložky Československého rozhlasu, ktorí podporili generálny štrajk, keď časť VPN (Verejnosti proti násiliu, hlavné „revolučné“ hnutie na Slovensku) v rozhlase zorganizovalo protestné stretnutie.¹²

Výraznejšie informácie sa k divákovi a poslucháčovi dostali podľa historika Jiřího Suka od 25. novembra, keď začali médiá vysielajú priame prenosy z Letenskej pláne. Toho istého dňa večer sa na televíznych obrazovkách prvýkrát objavil aj disident a líder Občianskeho fóra Václav Havel.¹³

Nežná revolúcia oslabilu závislosť médií na štáte a komunistická strana stratila svoj vplyv, cenzúra sa zrušila. Novinári, ktorých „vychoval a vzdelal“ komunistický systém vládnucej strany, získali nový druh slobody. V nových podmienkach demokratickeho režimu nastal rozvoj publikovania, keďže cenzúra viac nezasahovala do názorov.

Jedným z dôležitých momentov transformačného procesu v celej spoločnosti, a teda aj v médiách, bolo „očistenie“ systému od komunistov: „*Keď chcete nastoliť demokraciu a zákonnosť, ako sa to dá urobiť s predchádzajúcimi lídrami a ich asistentami, ktorých bolo množstvo a štátny aparát bol tak rozsiahly?*“¹⁴ Média sa s takouto problematickou otázkou museli vyrovnávať čo najskôr. Napríklad v Slovenskom rozhlase už v roku 1989, po zhromaždeniach na námestiach, bolo niekoľko komunistických editorov a manažérov prepustených, podobné prepúšťanie bolo podľa oslovených pamätníkov aj v Slovenskej televízii.

Metodológia

Predkladaná práca je súčasťou širšieho výskumu, ktorý za pomoci využitia metódy orálnej histórie popisuje transformačný proces médií v bývalom Československu. Ide teda o čiastočný výsledok dlhodobého výskumu, kde sú okrem redaktorov elektronických médií, t.j. rozhlasu a televízie, zahrnutí aj novinári z periodík či členovia samizdatu. Pre potreby tejto práce sa zameriavam primárne na revolučné udalosti v Slovenskej televízii očami jej vtedajších pracovníkov. Rozhovory s pamätníkmi z televízie dopĺňam spomienkami redaktorov Slovenského rozhlasu. Rozhovory boli vedené

10 BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií od počátku až do současnosti*. Praha 2011, s. 367.

11 ŠMÍD, Milan: *Česká média a jejich role v procesu politické změny roku 1989* dostupné na <http://www.louc.cz/pril01/listopad.pdf>, cit. 23. 09. 2018, s. 29.

12 JENČA: *Rozhlasové vysielanie na Slovensku*, s. 144.

13 SUK, Jiří: *Labyrintem revoluce. Akteři, zápletky a křižovatky jedné politické krize*. Praha 2009, s. 39.

14 COURTOIS, Stéphane a kol.: *The Black Book of Communism. Crimes, Terror, Repression*. Cambridge 2009, s. 450.

metódou orálnej histórie, analyzujem ich pomocou fenomenologickej analýzy, ktorá je typická pre hĺbkové rozhovory. Dôvod kombinácie týchto metód je nasledovný: orálnu históriu ako kvalitatívnu výskumnú metódu využívajú súčasní historici alebo bádatelia kultúrnych štúdií na lepšie pochopenie sociálnych zmien, ktoré zo svojho uhla pohľadu interpretujú respondenti, resp. jednotlivci. Výskumník sa tak dostáva k skúsenostiam či udalostiam cez respondentov životný príbeh či uhol pohľadu.¹⁵ Alessandro Portelli, jeden zo zakladateľov orálnej histórie tvrdí, že takýto historický prístup je zaujímavý nie iba z pohľadu „faktov“, ale najmä z vnímania toho, čo je podľa respondenta pravdivé.¹⁶ Najdôležitejšou zložkou tejto metódy je pamäť respondentov a ich pohľad na historické udalosti. Hlavná kritika tejto metódy je zameraná na skutočnú spoľahlivosť pamäte. Podľa Hobsbawma majú opýtaní často tendenciu zveličovať a nesprávne vysvetľovať udalosti.¹⁷ Historik Paul Thompson tvrdí, že proces pamäte záleží na osobnom záujme o danú tému, udalosť a nielen na individuálne porozumenie. Pamäť je podľa neho oveľa presnejšia, ak zodpovedá spoločenskému záujmu a potrebe jednotlivca.¹⁸ V prípade tohto výskumu bolo interview robené podobne ako pri metóde orálnej histórie, t.j. neštruktúrované a bez dopredu pripravených otázok. To umožnilo účastníkom výskumu hovoriť o téme voľne, bez prerušovania. Samotný rozhovor nebol dlhší než 90 minút, pričom respondentova reč nebola prerušovaná, aby mohli slobodne povedať všetko, na čo si pamätali.

Všetky rozhovory boli vykonané osobne, nahraté na diktafón a následne prepísané. V prípade orálnej histórie sa počíta s dvomi rozhovormi s každým respondentom, v tejto štúdií sa však zameriavame na prvé interview a to z toho dôvodu, že druhé rozhovory sa už zaoberajú špecifickjšími témami, ktoré v tejto štúdií neuvádzam. Metóda fenomenologickej analýzy je vhodná pre skúmanie osobných skúseností jednotlivcov a ich vlastných názorov na konkrétny jav alebo udalosť. Informácie sa zhromažďujú taktiež prostredníctvom hĺbkových rozhovorov, s malým počtom respondentov (zvyčajne menej než 10), ktorí sa priamo prežili nejakú udalosť (teda nielen ju pozorovali z diaľky).¹⁹

Limity vyššie spomenutých metód spočívajú v subjektívite názorov respondentov a aj v možnej subjektívite výskumníkov. Niektorí z participantov výskumu, resp. respondentov boli členmi komunistickej strany, niektorí aktívne pôsobili v opozičnom hnutí VPN, preto môžu mať potrebu zdôrazňovať alebo naopak znižovať činnosť politických hnutí.

15 ROBERTS, Brian: *Biographical Research*. Buckingham 2002. In: Reflections on use of oral histories techniques in social research. *People, Place & Policy Online*. Batty, Elaine, s. 110

16 PORTELLI, Alessandro: *The peculiarities of oral history*. *History Workshop* 1981. In: Biographical Research. Roberts, Brian, Buckingham 2002, s. 105.

17 HOBSBAWM, Eric: *On history*. New York 1997, s. 206.

18 THOMPSON, Paul: *The Voice of the past Oral History*. Oxford 2000 In: Reflections on use of oral histories techniques in social research. *People, Place & Policy Online*. Batty, Elaine, s. 111.

19 CRESSWELL, John W.: *Qualitative Inquiry and Research Design. Choosing Among Five Traditions*. London 1998, s. 54–55, 86, 122.

Respondenti

Výber respondentov daného výskumu sprevádzala najmä snaha vyspovedať novinárov a redaktorov, ktorí pôsobili v Slovenskom rozhlase a Slovenskej televízii pred, počas a aj po tzv. Nežnej revolúcii. Hlavným zámerom tohto kritéria je vyspovedať respondentov, ktorí by mohli vedieť porovnať jednotlivé etapy vývoja slovenskej žurnalistiky z vlastnej skúsenosti, t.j. vedeli porovnať podmienky na novinársku prácu počas sovietskeho modelu médií, zmeny v redakcii počas revolučných dní a následne zhodnotiť vývoj v redakciách elektronických médií začiatkom 90. rokov. Zameranie mediálnych pracovníkov je v prípade tohto výskumu rôzne – ide o novinárov, ktorý pokrývali zahraničné spravodajstvo, ekonomické témy, alebo boli tvárou televíznej obrazovky.

Viliam Roth (narodený v roku 1941) bol zamestnancom Československého rozhlasu od roku 1967. Zároveň bol členom Predsedníctva Československého zväzu novinárov. V decembri 1989 sa stal ministrom bez portfēja v prvej československej vláde, ktorá vznikla po revolučných udalostiach. V roku 1990 sa stal prvým porevolučným riaditeľom Československého rozhlasu na Slovensku.

Michal Tvarožek (narodený v roku 1942) je rozhlasový redaktor od roku 1968. Do roku 1989 sa v rámci rozhlasu špecializoval na témy ohľadom vedy a technológií. V roku 1990 spoluzakladal a neskôr aj viedol hlavnú spravodajskú redakciu verejnoprávneho média Rádiožurnál. Pod jeho vedením vznikli aj iné programy, ako napríklad talk-show Vec verejná.

Michal Berko bol zamestnancom Československého rozhlasu od roku 1971, kde patril medzi členov spravodajskej redakcie. V roku 1989 sa stal čelnom VPN, neskôr sa stal zástupcom riaditeľa Slovenského rozhlasu. V marci sa na jeho podnet zriadila nová spravodajská relácia Rádiožurnál.

Andrea Bugošová (narodená v roku 1950) pôsobila v Slovenskej televízii od začiatku 70. rokov ako televízna hlásateľka. Od roku 1989 robila večerné spravodajstvo až do roku 1998, keď nastúpila do rozhlasu.

Viera Krúpová začínala v Slovenskej televízii začiatkom 80. rokov ako ekonomická redaktorka, počas revolučných dní spracovávala reportáže z bratislavských námestí. Neskôr pôsobila v Slovenskej televízii ako šéfká spravodajstva.

Eugen Korda začínal v 70. rokoch v Slovenskej televízii ako osvetľovač, neskôr pracoval v Hlavnej redakcii vzdelávacích programov, kde nakrúcal dokumentárne filmy. V Slovenskej televízii pôsobil do rozdelenia československej federácie, potom nastúpil do novej, komerčnej televízie TV Nova.

Revolučné obdobie v Slovenskom rozhlase a v Slovenskej televízii

Zmeny vo vysielacej štruktúre, personálne zmeny i vznik nových relácií – transformačný proces z médií pod kontrolou totalitnej moci na média verejnej služby, ktoré sú typické pre demokratické zriadenie krajín, sa odštartoval pomerne rýchlo, rovnako ako zmena v spoločnosti.

Atmosféra v redakciách pred zmenou

Po nastolení normalizačných zmien po roku 1968 patrila väčšina redaktorov, hlásateľov, editorov, ale aj „bežných“ zamestnancov ku komunistickej strane. Dôvodom často nebolo len ich politické presvedčenie, ale aj snaha kariérne rásť. Viacerí pamätníci spomínajú, že bez straníckej knižky sa nemohli uplatniť na manažérskych pozíciách: „*Mohli sme pracovať tvoriť, ale nestali sme sa členmi. Nikdy som sa nestal šéfom ničoho,*“²⁰ povedal Viliam Roth z zahraničnej redakcie Slovenského rozhlasu. Podobne to bolo aj s redaktormi, ktorý sa venovali politickým témam – ako uviedla Viera Krúpová, spravodajci, ktorí pokrývali aktuálne politické dianie v Československu boli členmi strany, pri redaktoroch, ktorí sa zaoberali napríklad kultúrou alebo ekonomickými témami na straníckej príslušnosti údajne až tak nebazirovalo. Členkou strany nebola ani televízna hlásateľka Andrea Bugošová, ktorá tvrdí, že jej „nečlenstvo“ bolo v televízii ojedinelé. Členom komunistickej strany nebol ani Eugen Korda, ktorý v Slovenskej televízii najprv pôsobil ako osvetľovač, neskôr ho však prijali do Hlavnej redakcie vzdelávacích programov, ktorá podľa neho na vtedajšie pomery bola „celkom liberálna“: „*Atmosféra tam bola dobrá, samozrejme, že všade vládli komunisti, ale vďaka Janovi Slovákovi, ktorý bol šéfredaktor, tam robilo veľa ľudí, ktorí sa snažili nájsť cestičky, ako tam robiť programy tak, aby to nebola komunistická nuda. Nebolo to, že by sme išli proti režimu, ale napríklad ja som tam natočil dokumentárne filmy, za ktoré by som sa ani teraz nebanbil. O životnom prostredí napríklad.*“²¹

Čo sa týka cenzúry, oslovení respondenti sa zhodujú, že slovenské médiá boli v 80. rokoch oproti tým českým „uvoľnenejšie.“ Cenzúrne pravidlá síce boli, no na ich dodržiavanie sa až tak prísne nebazirovalo. Redaktori mali už totiž vyvinutú akúsi vlastnú autocenzúru, na základe ktorej vedeli, čo si môžu a čo nemôžu dovoliť. Eugen Korda spomína, že už pri odovzdaní scenára mu vedenie často ani nebolo nič vyškrtnuté – podľa jeho slov si dával pozor. Niektorí respondenti sa s cenzúrou nestretli, a to pre ich postavenie v redakcii – k hlásateľom Slovenskej televízie sa napríklad podľa Andrei Bugošovej už dostali hotové texty, po cenzorskej kontrole: „*Tie texty a ten obsah už bol cenzurovaný dávno dopredu, to čo už prišlo do vysielania a my sme to mali prečítať, tak už sme nerozlišovali, že toto sa cenzurovalo a toto nie.*“²² S cenzúrou totalitného režimu či už so zžitou autocenzúrou sa niektorí redaktori a novinári vyrovnávali po svojom – snažili sa informácie, na ktorých podľa nich záležalo, „prepašovať“ do vysielania pomocou metafor alebo naznačováním „pomedzi riadky“, prípadne sa odvolávali na iné zdroje. Napríklad vo vedeckej redakcii Slovenského rozhlasu sa snažili informovať o západných vynálezoch pomocou fiktívnej citácie v sovietskej tlači: „*Povedali sme, že v Západnom Nemecku vynášli toto a toto, ako už o tom informovali sovietske médiá. Vymysleli sme si to, ale cenzora to zaslepilo,*“²³ spomína Michal Tvarožek. Na podobné „skryté odkazy“ spomína aj Eugen Korda – v Slovenskej televízii mali členov Hlavnej redakcie vzdelávacích programov kolegovia z iných redakcií často chváliť, že sa im podarilo odvyselať niečo, čo by za bežných okolností cez vedenie neprešlo. Ale nie vždy – ešte krátko pred transformačnými zmenami v Československu mal Korda problémy s vedením: „*Krátko pred*

20 Rozhovor s Viliamom Rothom, január 2017.

21 Rozhovor s Eugenom Kordom, august 2018.

22 Rozhovor s Andreou Bugošovou, október 2016.

23 Rozhovor s Michalom Tvarožekom, október 2016.

89 sme natočili dva diely dokumentárneho filmu o punkovej scéne na Slovensku – Zóna A tam bola a takito... no a za to ma chceli vybodit'. Lebo ja som napísal do scenára, že film bude o nejakých učňoch, ale točili sme celkom niečo iné. Najprv mi to chceli dať k náhrade, potom ma chceli vybodit'. Len do toho prišiel 89 a pani zástupkyňa šéfredaktora vtedy za mnou prišla, že – no, teraz to už môžeme vysielat'." ²⁴

Palachov týždeň z pohľadu slovenských novinárov

Väčšina oslovených novinárov blížiac sa politické a spoločenské zmeny osobne nevnímala – nejakú zmenu očakávali skôr zahranično-politickí redaktori, ktorí sledovali dianie a politické zmeny v Maďarsku či Poľsku. U slovenských domácich spravodajcov však ako predzvesť zmien vôbec nerezonuje Palachov týždeň, ktorý symbolizuje najväčšie prejavy občianskeho odporu proti totalitnému režimu od začiatku normalizácie. Pod „Palachovým týždňom“ rozumieme januárové protesty, ktoré začali 15. januára 1989, keď si Charta 77 alebo aj Mierový klub Johna Lennona pripomínal výročie smrti Jána Palacha. Pietnu spomienku polícia a ľudové milície rozohrali, protesty však pokračovali každý deň celý týždeň.

Podľa Eugena Kordu im, zamestnancom Slovenskej televízie, účasť na „palachiáde“ v práci neodporúčali, aby neprišli o prácu. Zároveň spomína, že vtedy, v januári 1989, sa ešte bál akokoľvek proti režimu vystupovať. Ostatní respondenti si na Palachov týždeň ako na predohru či predzvesť transformácie spoločnosti nepamätajú.

„Možnože politickí redaktori alebo tí, ktorí chodili do Prahy moderovať si to nejakou uvedomovali, ale akože my, ktorí sme sa hrabkali v ekonomických témach, nie,“ ²⁵ spomína Viera Krúpová s tým, že zmenu politickej nálady zbadala až počas „odštartovania“ revolúcie.

Ešte skôr však situáciu začal vnímať Eugen Korda: „Prvý moment, kedy som si uvedomil, že režim môže padnúť, bola Sviečková demonstrácia, kde som ešte nemal odvahu ísť. Pamätám si, že som išiel električkou z práce, z Mlynskej doliny, a hovoril som si, že pôjdem na to Hviezdoslavovo námestie, ale nešiel som, Bál som sa, bol som posratý. Keď som videl zábery vo viedenskej televízii, že ako ich tam keropili, tam som tak pochopil, že komunisti strácajú vládu. Ale úplne najdôležitejší okamžik bol, keď sa v Prahe rozšírila spáva, že počas demonstrácii zabil študenta, tak tam mi bolo jasné, že je koniec,“ ²⁶ povedal Korda.

Revolúcia na námestiach i v redakciách

„Nebolo to tak, že zrazu prišiel 17. november a Slovenská televízia začala chodiť po uliciach a točiť to. Keď tak, točili to naozaj ľudia, ktorí to buď nedovysielali alebo sa reportáž skreslila alebo sa vážnosť udalostí snažili zakamuflovať. Snažili sa to proste nejakou uhrat'. Vždy k tomu dávali nejaké vyjadrenie nejakých tých straníckych papalášov,“ ²⁷ spomína na prvé reportáže z masových

24 Rozhovor s Eugenom Kordom, august 2018.

25 Rozhovor s Vierou Krúpovou, júl 2017.

26 Rozhovor s Eugenom Kordom, august 2018.

27 Rozhovor s Vierou Krúpovou, júl 2017.

protestov Viera Krúpová. Spočiatku trvalo, kým sa k pražským demonstráciám pridala aj Bratislava, prvé revolučné dni však televízia a aj rozhlas o protestoch mlčali.

Práve Viera Krúpová zastala v televíznej podpore demonštrantov nezameniteľnú úlohu – vo vysielaní prečítala text, na základe ktorého sa Slovenská televízia pridala k snahám o zmenu politického režimu a spoločnosti. Najprv to mala za televíziu prečítať iná hlásateľka, no tá pre svoju stranícku príslušnosť odmietla: „Normálne som to prečítala a ako to zaznelo vo vysielaní, tak asi o minútu na to tam Kňažko a Budaj oznámili na námestí, že Slovenská televízia sa teda pridala a podporuje ich. Prišiel veľký jasot a skandovanie, tak som bola na seba taká, jednak pyšná, že som to prečítala, že som sa tam neroztriasla a jednak, že sme ako mladí ľudia boli proste nadšení, že prichádza revolúcia, prichádzajú nové časy.“ ²⁸

Podľa spomienok rozhlasových redaktorov, prvé dni tzv. revolúcie znelo z rozhlasového vysielania „mítve ticho“, keďže sa najmä komunistická časť redakcia obávala, že sa situácia zvráti podobne ako v 1968. Časť zamestnancov Slovenského rozhlasu sa však začala stretávať s umelcami, ktorí sa organizovali vo Verejnosti proti násiliu. Proti zamlčivaniu informácií vo vysielaní vystúpili viacerí rozhlasoví zamestnanci v rámci protestu podľa Michala Berka, ktorý bol členom rozhlasovej časti VPN: „Všetci vyšli von s vlajkami a protestovali proti vedeniu rádia, ktoré nedovolilo informovať o udalostiach v Prahe. Ľudia chceli zmeniť veci. Ako pracovníci rozhlasu sme sa nemohli skrývať pred tým, čo sa v tejto krajine deje.“ ²⁹ Protest proti vedeniu rozhlasu si pamätajú viacerí respondenti, no nezhodujú sa na jeho závažnosti či veľkosti.

Určité protesty proti zahmlievaniu boli aj v Slovenskej televízii, kde po pár dňoch (respondenti si nespomínajú kedy presne) vznikol organizačný výbor, v ktorom pôsobil aj Eugen Korda. Ten bol „revolučných“ zamestnancov zastupovať aj na Hviezdoslavovom námestí, kde vyjadril podporu politickým a spoločenským zmenám. „Ja som nikdy predtým na verejnosti nevystupoval. Vyšiel som hore na tribúnu pred, ja neviem, 50 tisíc ľudí alebo koľko a vtedy asi Milan Kňažko davu povedal, že je tu zástupca Slovenskej televízie a vtedy ľudia začali kričať „Sviňa! Sviňa!“... Len som očami prevracal, že „matka svätá“ čo som si to vymyslel... Tak som to stanovisko prečítal, ľudia sa trochu ukludnili, piskot strašný... potom to utíchlo, bol taký potlesk. A potom mi to nedalo a začal som tam na tej tribúne na tých komunistov brizgať, lebo však celá naša rodina za nich trpela.“ Zároveň dodáva, že v jeho redakcii zmeny v spoločnosti chceli, „len nevedeli aké.“ ³⁰

„Upratovanie“ pracovníkov – personálne zmeny v redakciách

Podobne ako prišli rázne zmeny vo vládných postoch, prišli aj zmeny vo vedení i personálnom obsadení médií. Respondenti zo Slovenského rozhlasu si pamätajú na akési referendum, v rámci ktorého hlasovali o dôvere vtedajšieho komunistického vedenia rozhlasu. „Povedali sme si, žiadne násilie, žiadna krv, musí to ísť demokratickou cestou, takže sme o nich hlasovali. Spravili sme hlasovací listok s ich menami – šéf propagandy Bejda, šéf ekonomickej sekcie Daniel, šéf spravodajskej sekcie Milij atď. – s otázkou: Veríte týmto ľuďom

28 Rozhovor s Vierou Krúpovou, júl 2017.

29 Rozhovor s Michalom Berkom, február 2017.

30 Rozhovor s Eugenom Kordom, august 2018.

alebo nie? Táto voľba bola skutočnou revolúciou v rozhlase. Všetci z vedenia prepadli,³¹ spomína Michal Berko. Po tomto hlasovaní množstvo ľudí, nielen z vedenia, odišlo dobrovoľne alebo si počas revolučných dní vzali dovolenku či boli práceneschopní. Debaty o tom, čo s vedením a s ľuďmi, ktorých na posty dosadila komunistická strana boli podľa Viery Krúpovej aj v Slovenskej televízii: „Situácia bola zložitá, neprehľadná, ľudia sa v nej nevedeli orientovať.“³²

Tzv. očisťovanie médií od osôb so straníckou knižkou neprišlo správne viacerým respondentom. Napríklad hlásateľka Andrea Bugošová tvrdí, že nie vo všetkých prípadoch bol tento postup spravodlivý: „Keď im začali šliapať po krku, že teda musia odísť, lebo boli v strane... To bolo podľa mňa také veľmi nespravodlivé, pretože sa malo ísť podľa kvality – keď tam bol niekto taký, ktorý bral plat za ničnerobenie alebo napríklad pracoval na Ústrednom výbore KSS, donášal a robil zlobu v redakcii, tak dobre, dovidenia, dopočúť... ale ľudia, ktorí si robili svoju robotu a nerobili žiadnu nadprácu, tak prepustiť ich len preto, že platili stranícke známky... no neviem.“³³

Eugen Korda zas tvrdí, že komunistickí pracovníci v televízii vedeli, že ak príde prevrat, nastane ich koniec. Na nejaké „masové čistky“ si nespomína, no pripúšťa, že niektorí kolegovia – straníci odišli práve preto, lebo vedeli, že v novej politickej a spoločenskej situácii sa už neuplatnia – po odhalení spolupráce so Štátnou bezpečnosťou by ich skôr či neskôr z práce prepustili. „V tej redakcii som mal dobrých kolegov, aj keď po revolúcii som sa dozvedel, že veľa z nich spolupracovalo so štátnou bezpečnosťou a udávali nás. Viacerí sa tvárili akoby nič, len jeden z nich si to pripustil, ten odišiel hneď po revolúcii. Prišiel za mnou a hovorí: Jeňo, ja som toto robil celý čas, nechcem tu mať teraz pri lustráciách problémy.“³⁴

Aj redaktori zo Slovenského rozhlasu museli odísť – čo sa týka napríklad spravodajskej sekcie, k výmene redaktorov došlo aj v dôsledku zániku redakcií (napríklad redakcie propagandy a domácich správ), ktoré nahradila jedna redakcia novovytvoreného rozhlasového programu Rádiožurnál, ktorý začal vysielat' 5. marca 1990. Predchádzajúci formát Rozhlasové noviny chcelo nové vedenie nahradiť, aby sa nová redakcia nespájala s predchádzajúcim režimom. Na čelo novej redakcie sa postavil Ivan Mjartan, ktorý bol poverený aj výberom nových členov. Vyberal si ľudí z iných redakcií, ale aj takpovediac „ľudí z ulice“.³⁵

Noví ľudia, redaktori i moderátori prišli aj do Slovenskej televízie – mnohí však nevydržali dlhšie než pár mesiacov, keďže médium podľa pamätníkov brali len ako akúsi „medzistanicu“ na ceste do politiky či do hovorcovskej pozície. Nábor nových tvárí televíznej obrazovky podľa respondentov spôsobil aj značný pokles profesionality – tvrdí to napríklad Andrea Bugošová: „Bola som z toho veľmi smutná, lebo tá generácia, ktorá nastúpila, bola strašne nedovzdelaná, povrchná, neprofesionálna a boli takí... no proste im bolo všetko jedno.“³⁶

31 Rozhovor s Michalom Berkom, február 2017.

32 Rozhovor s Vierou Krúpovou, júl 2017.

33 Rozhovor s Andreou Bugošovou, október 2016.

34 Rozhovor s Eugenom Kordom, august 2018.

35 Viac informácií transformácií v Slovenskom rozhlase vid': HANÁK – OSVALDOVÁ: *The 1989 Revolution and Transformation in Slovak Public-Service Radio*. In: *Media Studies* 1, 2017, s. 6–26.

36 Rozhovor s Andreou Bugošovou, október 2016.

V televízii vznikli počas transformácie taktiež nové programy – naživo sa vysielali besedy ako napríklad Stanoviská a názory, či Za okrúhlym stolom, od 1. mája 1990 sa vysielali Aktuality či Minúty dňa.

Záver

Od tzv. Nežnej revolúcie uplynie budúci rok 30 rokov – po transformačnom procese sa zmenil politický režim, spoločnosť a Československo sa rozdelilo na dva samostatné štáty.

Nezastupiteľnú úlohu v transformačnom procese mali práve médiá, resp. novinári, ktorí sa po desaťročiach cenzúry mohli opäť „nadýchnuť“ a o udalostiach začať objektívne informovať.

Rok 1989 je pre pamätníkov – novinárov z tohto hľadiska kľúčový, preto znamenanie ich spomienok, ich pohľadu na historickú udalosť, ktorú sprostredkovali masám, je potrebné aj pre ďalšie generácie.

Jednou z najzásadnejších zmien počas transformácie z médií slúžiacich totalitnému režimu na demokratické médiá bola výmena personálneho obsadenia redakcií – v tomto bode sa všetci respondenti zhodli, že výmena bola potrebná, no spôsob a výber ľudí, ktorí sa viac na spravodajských obsahoch nemali podieľať, hodnotili respondenti prevažne negatívne – namiesto schopností, oddanosti práci či profesionalite dominovala pri odchodoch stranícka príslušnosť. Tu je nutné podotknúť, že niektorí redaktori, resp. zamestnanci Slovenskej televízie či Slovenského rozhlasu odišli na základe vlastnej žiadosti – s novými podmienkami sa totiž nevedeli vyrovnat', čo ako autorka textu považujem za mimoriadne zaujímavé zistenie.

Transformáciu v mediálnom systéme hodnotia respondenti kladne – zrušila sa cenzúra, ktorá obmedzovala žurnalistickú prax, už počas revolučných dní sa zaviedli napríklad priame prenosy z demonštrácií, ktoré by počas obdobia nastolenej cenzúry neboli možné. Tento aspekt možno hodnotiť ako prejav novozískanej slobody médií a jej zástupcov, ktorú taktiež očakávali aj diváci či poslucháči – napríklad živé vstupy v rámci novovzniknutej rozhlasovej relácie Rádiožurnál mali údajne (podľa vtedajšieho zástupcu riaditeľa Michala Berka) až miliónovú počúvanosť.

Výzkumné centrum pro kulturní dějiny
Slezska a střední Evropy

Výzkumné centrum pro soudobé dějiny,
historickou paměť a kulturní dědictví

Acta historica USO byla vydána s podporou projektu
Institucionálního plánu Slezské univerzity v Opavě 2016–2018
*Rozvoj interdisciplinarity a internacionalizace výzkumných center
se zaměřením na kulturní dějiny.*

ACTA HISTORICA
UNIVERSITATIS SILESIANAE
OPAVIENSIS 11/2018

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**

FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Ústav historických věd

Opava 2018